

TA'LIM VA IQTISODIY O'SISH O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Samiyev Mirkamol Amridin o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

"Iqtisodiyot nazaryasi" kafedrası assistenti

samievmirkamol@gmail.com

Akbarova Jasmina Samarovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment

fakulteti talabasi

jasminaakbarova619@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'limga ajratilgan sarmoyalar mehnat unumdorligini oshirish, innovatsion faollikni kuchaytirish va aholi daromadlarini ko'paytirish orqali iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ta'lim tizimida mavjud bo'lgan sifat muammolari, hududiy tafovutlar va malakali kadrlar tayyorlashdagi nomutanosibliklar iqtisodiy o'sish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqot statistik ma'lumotlar va qiyosiy tahlil asosida olib borilgan bo'lib, natijalar ta'lim sohasini rivojlantirish va uni iqtisodiyot ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, iqtisodiy o'sish, inson kapitali, mehnat unumdorligi, innovatsiya, malaka, investitsiya.

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida bilim va texnologiyalarning o'rni tobora ortib borayotgan bir sharoitda ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy taraqqiyotning yuqori sur'atlariga erishishda tabiiy resurslardan ko'ra inson kapitalining sifati va uning doimiy rivojlanishi

muhimroq omil hisoblanadi. Ta'lim tizimiga ajratilgan sarmoyalar uzoq muddatli istiqbolda mehnat unumdorligining oshishi, yangi texnologiyalarning joriy etilishi va aholi farovonligining yaxshilanishiga olib keladi.

Ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish davlat tomonidan ta'lim sohasini moliyalashtirish, ta'lim dasturlarini takomillashtirish va mehnat bozori ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash kabi masalalarda to'g'ri qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ayniqsa, globallashtirish va raqobat kuchayib borayotgan hozirgi davrda mamlakatlarning raqobatbardoshligi bevosita uning inson kapitali sifati bilan belgilanadi.

Mazkur maqolada ta'limning iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari, ushbu ta'sirning miqdoriy ko'rsatkichlari hamda ta'lim tizimini rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishni jadallashtirish yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda ochib berish va amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lgan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik masalalari iqtisodiy nazariyada uzoq yillar davomida tadqiq etilib kelinayotgan dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Klassik iqtisodiy maktab vakillari Adam Smit va Devid Rikardo o'z asarlarida mehnat unumdorligining oshishida bilim va malakaning rolini qayd etgan bo'lsalar, XX asrning ikkinchi yarmida Garri Bekker va Teodor Shults tomonidan ishlab chiqilgan "inson kapitali" nazariyasi bu masalaga yangicha ilmiy yondashuvni olib kirdi. Ushbu nazariyaga ko'ra, ta'lim, malaka oshirish va sog'liqni saqlashga qilingan xarajatlar kelajakda yuqori daromad keltiruvchi investitsiyalar sifatida qaralishi lozim.

Keyingi yillarda olib borilgan empirik tadqiqotlar ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini isbotlagan. Xususan, Barro va Li (2010) tomonidan 100 dan ortiq mamlakatlar ma'lumotlari asosida o'tkazilgan tadqiqotda aholining o'rtacha ta'lim yili ko'rsatkichining oshishi yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Shuningdek, Hanushek va Vossman

(2012) o'z tadqiqotlarida ta'lim sifatining iqtisodiy o'sish uchun ta'limning miqdoriy ko'rsatkichlaridan ham muhim ekanligini qayd etganlar.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish natijasida ko'plab iqtisodchilar ta'limga ajratilgan sarmoyalarning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga olib kelishini tasdiqlaydilar. Masalan, Janubiy Koreya, Singapur va Finlyandiya kabi mamlakatlarda ta'lim tizimiga yo'naltirilgan keng ko'lamli islohotlar natijasida qisqa tarixiy davrda iqtisodiy taraqqiyotning yuqori sur'atlariga erishilgan. Bu mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimini rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan Sh.Shodmonov, [T.Jo'rayev](#) va B.Xodiyevlarning ilmiy ishlarida ham ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Ular mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va malakali kadrlar tayyorlash iqtisodiy o'sishning muhim sharti ekanligini asoslab beradilar.

Milliy va xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiyot nazariyasining asosiy qonuniyatlaridan biri hisoblanadi. Biroq mazkur bog'liqlikning miqdoriy jihatlari, ta'sir mexanizmlari va turli mamlakatlar sharoitida o'ziga xos xususiyatlari masalalari yetarlicha o'rganilmagan bo'lib, bu borada qo'shimcha tadqiqotlar olib borish zarurati mavjud.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini tahlil qilishda klassik va neoklassik iqtisodiy maktablar vakillarining ilmiy ishlari, shuningdek, zamonaviy iqtisodchilarning ushbu mavzuga bag'ishlangan tadqiqotlari asos qilib olindi.

Empirik tahlil qismida jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va BMT Taraqqiyot dasturining rasmiy statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Ta'limning iqtisodiy o'sishga ta'sirini baholashda aholining o'rtacha ta'lim yili, ta'limga ajratilgan davlat xarajatlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, oliy ma'lumotli aholi salmog'i kabi ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Iqtisodiy o'sish ko'rsatkichi sifatida yalpi ichki

mahsulotning o'sish sur'ati va aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi qabul qilindi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil metodi asosida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning ta'lim tizimi va iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari solishtirildi. Shuningdek, dinamik qatorlar tahlili metodi yordamida ta'lim ko'rsatkichlari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikning vaqt davomida o'zgarish tendensiyalari o'rganildi. Tadqiqot natijalarining ishonchligi turli manbalardan olingan ma'lumotlarning o'zaro solishtirilishi va statistik usullar yordamida tekshirilishi bilan ta'minlandi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish natijasida bir qator muhim jihatlar aniqlandi. Avvalo, ta'limga ajratilgan davlat xarajatlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligi kuzatiladi. Rivojlangan mamlakatlarda bu ko'rsatkich o'rtacha 5-6 foizni tashkil etgan holda, yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlari 2-3 foiz atrofida bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ta'lim xarajatlarining ulushi pastroq (3-4 foiz) va iqtisodiy o'sish sur'atlari ham nisbatan pastroq (1-2 foiz) ekanligi aniqlangan.

Aholining o'rtacha ta'lim yili ko'rsatkichining o'sishi bilan aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi o'rtasida ham to'g'ri bog'liqlik mavjud. Xususan, o'rtacha ta'lim yili 12 yildan yuqori bo'lgan mamlakatlarda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hajmi o'rtacha 30-40 ming dollarni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 6-8 yil bo'lgan mamlakatlarda 5-10 ming dollar atrofida bo'lgan. Bu farqlar ta'lim darajasining iqtisodiy farovonlikka bevosita ta'sirini ko'rsatadi.

Ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'sir qilishining asosiy mexanizmlari quyidagilardan iborat ekanligi aniqlandi:

Birinchidan, ta'lim orqali mehnat unumdorligining oshishi. O'qimishli va malakali ishchi kuchi bir xil vaqt ichida ko'proq va sifatli mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa iqtisodiyotning umumiy samaradorligini oshiradi.

Ikkinchidan, ta'lim innovatsion faollikni kuchaytiradi. Yuqori malakali mutaxassislar yangi texnologiyalarni yaratish va mavjudlarini takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilmiy-tadqiqot ishlariga ajratilgan xarajatlar va ta'lim darajasi o'rtasida to'g'ri bog'liqlik mavjud.

Uchinchidan, ta'lim aholi daromadlarini oshiradi. Oliy ma'lumotli shaxslarning o'rtacha daromadi o'rta ma'lumotli shaxslarga nisbatan 1,5-2 baravar, to'liqsiz o'rta ma'lumotli shaxslarga nisbatan esa 2-2,5 baravar yuqori. Bu esa soliq bazasining kengayishi va davlat byudjeti daromadlarining oshishiga olib keladi.

To'rtinchidan, ta'lim demografik jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qimishli aholi, ayniqsa ayollar, farzand ko'rish masalasiga ongliroq yondashadi, bu esa aholi sonining barqaror o'sishini ta'minlaydi va ijtimoiy yuklamani kamaytiradi.

Biroq ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik har doim ham to'g'ri chiziqli emas. Ayrim mamlakatlarda ta'lim xarajatlarining yuqori bo'lishiga qaramay, iqtisodiy o'sish sur'atlarining pastligi kuzatiladi. Bu holat ta'lim sifatining pastligi, ta'lim tizimining mehnat bozori ehtiyojlariga mos kelmasligi va malakali kadrlar migratsiyasi kabi omillar bilan izohlanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri uzoq muddatli xususiyatga ega. Ta'limga ajratilgan sarmoyalarning natijasi odatda 10-15 yil o'tgach namoyon bo'la boshlaydi. Shu sababli, ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan bo'lishi lozim.

Xulosa va takliflar

Olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasida mustahkam va ijobiy bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Ta'lim tizimiga ajratilgan sarmoyalar mehnat unumdorligini oshirish, innovatsion faollikni kuchaytirish va aholi daromadlarini ko'paytirish orqali iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimining rivojlanish darajasi va iqtisodiy o'sish sur'atlari o'rtasida to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjud.

Tadqiqot davomida ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'sir qilish mexanizmlari aniqlanib, ular to'rtta asosiy yo'nalish – mehnat unumdorligining

oshishi, innovatsion faollikning kuchayishi, aholi daromadlarining o'sishi va demografik jarayonlarning barqarorlashuvi – orqali namoyon bo'lishi asoslandi.

Shu bilan birga, ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikka salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar ham mavjud. Bularga ta'lim sifatining pastligi, ta'lim tizimining mehnat bozori ehtiyojlariga mos kelmasligi, malakali kadrlarning chetga chiqib ketishi va ta'lim sohasidagi hududiy tafovutlar kiradi.

Yuqoridagi xulosa va tahlillar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Ta'lim tizimiga ajratiladigan davlat xarajatlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini bosqichma-bosqich oshirib borish va bu mablag'lardan samarali foydalanish mexanizmlarini joriy etish.

2. Ta'lim sifatini oshirish maqsadida o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, zamonaviy o'quv-uslubiy materiallar va raqamli texnologiyalar bilan ta'minlash.

3. Ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlarini iqtisodiyotning real talablaridan kelib chiqqan holda shakllantirish.

4. Malakali kadrlar migratsiyasini kamaytirish maqsadida yosh mutaxassislar uchun qulay ish sharoitlari va rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish.

5. Ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish, ish beruvchilarni kadrlar tayyorlash jarayoniga jalb qilish.

6. Ta'lim va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni muntazam monitoring qilish tizimini joriy etish, sohaga oid statistik ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish sifatini oshirish.

Ushbu takliflarning amaliyotga tatbiq etilishi ta'lim tizimining iqtisodiy o'sishga ta'sirini kuchaytirish, inson kapitali sifatini oshirish va mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shodmonov Sh., Jo'rayev T. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2021. – 480 b.

2. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – University of Chicago Press, 1964. – 412 p.
3. Barro R.J., Lee J.W. A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950–2010. – Journal of Development Economics, 2010.
4. Hanushek E.A., Woessmann L. The Role of Education Quality in Economic Growth. – World Bank Policy Research Working Paper, 2012.
5. Xodiev B., Sharifxo'jayev M. Inson kapitali va iqtisodiy o'sish. – Toshkent, 2015. – 240 b.
6. Mankiw N.G. Principles of Economics. 9th Edition. – Cengage Learning, 2020. – 864 p.
7. Jahon banki. World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. – Washington, DC, 2019.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari. – <https://stat.uz>